

ФУНДАМЕНТАЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВА УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено розгляду витоків фундаментальної освіти. Розглянуто модель університету Гумбольдта, встановлено зв'язок між нею та концепцією дослідницького університету. Визначено роль фундаментальної освіти у Болонському процесі.

The article is devoted to basics of fundamental education. We are describes a model of Hubmoldt's university and installs relationship between model and concept of exploratory university. Role of fundamental formation in Bologna process is determined.

Постановка проблеми. Головні освітні тенденції 90-х рр. минулого століття – диференціація та спеціалізація навчання – виникли як відповідь на соціально зумовлену потребу формуючогося ринкового суспільства оптимізувати навчальний процес: знизити навчальне навантаження та зменшити термін навчання для найшвидшого включення молодшої людини у суспільно-економічні стосунки. Проте в умовах ускладнюючогося виробництва, прискорення науково-технічного прогресу та формування інформаційного суспільства вузькоспеціалізовані фахівці, підготовлені за скороченою програмою, швидко перестають бути конкурентоспроможними. Подовження терміну навчання та ускладнення навчального матеріалу не розв'язують проблему застарівання знань, яка особливо гостро стоїть у сфері високих технологій – отримання нових матеріалів та виробництва інформації.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень також показує, що на новому витку інформатизації освіти на перше місце виступають загальнотеоретичні, фундаментальні та міждисциплінарні знання, а не технологічні, утилітарні знання та вміння із застосування нових інформаційних технологій в навчальному процесі.

Тому, починаючи з 2002 р., вітчизняні науковці все частіше говорять про необхідність повернення до *фундаментальної освіти*, яка була характерною для СРСР. Таке повернення є неможливим – змінилися соціально-економічні умови, роль знань у суспільстві, сама система освіти. Проте без фундаментальної освіти, без оволодіння системним знанням та без формування цілісної природничо-наукової картини світу підготовка сучасного, здатного до навчання протягом всього життя фахівця також неможлива.

Розв'язанню протиріччя між радянським та сучасним підходами до визначення фундаментальної освіти сприяє чимало освітніх технологій – насамперед, це електронне і дистанційне навчання та тренінгові технології. Однак нова освітня парадигма, в основі якої лежить *фундаменталізація навчання*, передбачає якісно нові цілі освіти, нові принципи відбору та систематизації знань, які не стільки розширюють обсяг професійних та загальнонаукових знань, скільки визначають їх інший зв'язок та спосіб формування і функціонування в практичній діяльності.

Метою статті є дослідження витоків фундаментальної освіти та ролі фундаменталізації в інтеграції України у Європейський освітній простір.

Вперше концепція фундаментальної освіти була сформульована Вільгельмом фон Гумбольдтом. Основою фундаментальної освіти мають бути саме ті знання, які сьогодні відкриває наука; більш того, освіта має бути вбудована в наукові дослідження. Вища школа XIX сторіччя переважно наслідувала модель Гумбольдта, згідно якої університет – це елітарний навчальний заклад, в якому навчання та наукові дослідження знаходяться в нерозривній єдності, і головний акцент робиться на підготовку та виховання творчої особистості, здатної до саморозвитку.

У лютому 1809 р. Гумбольдт як директор зі справ культури й освіти міністерства внутрішніх справ у Берліні став свого роду міністром освіти й науки в Пруссії. І хоча вже через 13 місяців він подав пруському королю прохання про відставку й покинув службу. Час перебування Гумбольдта на цій посаді сьогодні розглядається як один з найважливіших періодів німецької історії освіти [1].

Систематичний виклад своєї концепції Гумбольдт здійснив у меморандумі 1810 р. «Про внутрішню й зовнішню організацію вищих наукових закладів у Берліні» [2], в якому він формулює свої пропозиції про необхідні філософсько-теоретичні й організаційні основи університету в порівнянні з іншими науковими установами та школами в Берліні. Найбільш важливим пунктом меморандуму є «ідеал самокерованої науки» як передумови будь-якої доцільної й успішної діяльності наукових установ як в галузі викладання, так і в галузі наукового дослідження.

Освіта студента повинна проходити при наявності зовнішнього керівництва, але самостійно, у взаємодії з науковим дослідженням. У такий спосіб студент повинен «утворювати свій дух і характер» і підготуватися в остаточному підсумку до трудового життя, що у ті часи, як правило, означала вступ на державну службу.

«Самітність і свобода» ученого визначаються Гумбольдтом як головні принципи чистої науки й наукового дослідження. Хоча Гумбольдт поважає індивідуальне прагнення до пізнання й наукову свободу, він формулює в тому ж контексті також центральну для себе думку про те, що «розумова діяльність у людстві розвивається тільки як спільна діяльність» [2]. Гумбольдт вважав, що ця взаємодія необхідна не тільки для різних учених університету – вона сприятиме також взаємодії між університетськими дослідниками й викладачами з одного боку, і студентами з іншого.

Гуманізм Гумбольдта характеризується тим, що він вважає дискусію між ученим-викладачем і самостійно (та критично) думаючим студентом справжнім «еліксиром наукового життя». Тому школа й університет є для Гумбольдта двома речами, які необхідно чітко відокремити, розділити. Студент для нього більше не є школярем, що вдячно слухає повчання професора, а є додатковою інстанцією перевірки тез дослідника, а від діалогу між університетським викладачем і студентом виграють обидва.

У своєму меморандумі Гумбольдт визначає два завдання держави: 1) держава повинна «чітко й твердо» відокремити науково-навчальну установу

(університет) від суто навчальної (школи у всіх її формах); 2) держава має піклуватися про те, щоб «завжди підтримувати діяльність», а саме автономну дослідницьку діяльність університету, «у самому живому й сильному життєвому стані». Держава, однак, повинна при цьому «завжди усвідомлювати, що не вона, насправді, домагається або може домогтися цього, а, що вона, скоріше, завжди є перешкодою, як тільки вона втручається, що без неї справа сама по собі пішла б набагато краще». Інакше кажучи, держава повинна знаходити фінансові засоби для університету, а втручатися якнайменше.

Гумбольдт, однак, вважає за необхідне залучати державу до відбору професорів та забезпечення «свободи їхньої діяльності», адже їй загрожує небезпека не тільки з боку держави, й з надр самої установи. Можливо, що існуючі там школи мислення «приймають певний дух і мають тенденцію задушити розвиток іншого». Саме тому, що він вірить у користь свободи вченого для держави, він вимагає, щоб держава піклувалася про те, щоб професорами обиралися дійсно найкращі особи й щоб при цьому дотримувалися принципи розумової компетенції й різноманіття думок.

Постійний науковий пошук Гумбольдт вважає головною характеристикою університетської освіти, а для його забезпечення пропонує «потрійне прагнення духу:

1) виводити все з єдиного первісного принципу (причому пояснення природи можуть бути підняті, наприклад, з механічних до динамічних, органічних і, нарешті, психічних пояснень у самім широкому розумінні);

2) спрямувати все на єдиний ідеал;

3) зв'язувати згадані вище єдиний принцип і єдиний ідеал у єдину ідею» [2].

Саме цей «єдиний принцип» Гумбольдта став першою основою для поділу наук на фундаментальні та прикладні.

Берлінський університет Фрідріха Вільгельма, створений на основі меморандуму Гумбольдта, став моделлю університету XIX–XX ст. (моделлю Гумбольдта [3]), фундаментальними принципами якого є *академічна свобода* (при од-

ночасній відповідальності перед потребами держави та суспільства) і *єдність дослідження та викладання*.

Академічна свобода містила в собі: право на самоуправління під державним наглядом; власне ведення господарства; обмежене владою міністра право факультетів на комплектацію посад (що здійснювалося шляхом висування кандидатур на вакантну посаду, а також забезпечувалося правом видачі *venia legendi* після захисту габілітаційної роботи, що давала звання приват-доцента); розділення іспитів на державні та незалежні від держави академічні; свобода викладання для професорів і доцентів та лише формально обмежена (вимагалась лише наявність шкільного атестата) свобода доступу для студентів. Єдність дослідження й викладання гарантувалася фігурою університетського викладача-дослідника, а також свободою вибору лекцій для студентів (на відміну від гімназії); інститутом семінарів («розплідників» науки); тісним зв'язком університету з іншими дослідницькими інститутами, що незабаром стали виникати у формі університетських інститутів.

Державна цільова програма «Наука в університетах» на 2008–2012 роки [4] фактично передбачає реалізацію моделі Гумбольдта в системі вищої освіти України через *дослідницькі університети*. Основою такого університету є наука та науково-педагогічні школи, при цьому в науці має переважати частка фундаментальних наукових досліджень, а в навчальному процесі передбачається сполучення природничо-наукових, гуманітарних дисциплін та фундаментальності освіти.

М.З. Згуровський зазначає, що «... об'єднана Європа, приділяючи величезну увагу масовій освіті, у подоланні науково-технологічного відставання ... найбільше покладається саме на дослідницькі університети. ... По-перше, їм, як ніколи доведеться підсилити фундаментальну складову як у навчанні, так і в наукових дослідженнях. ... Технології не можуть створюватися без глибокого розуміння властивих їм фізичних, хімічних, біологічних процесів на молекулярному рівні та у наномасштабі. Нарешті, успішна ринкова реалізація наукоємної продукції потребує глибоких знань соціології, психології та економіки як

фундаментальних дисциплін. ... По-друге, дослідницькі університети мають бути міждисциплінарними з менш вузькою спеціалізацією навчальних планів та з більш відкритою й мобільною системою навчання для студентів і викладачів» [5].

Велика Хартія Університетів [6], підписанням якої у 1988 р. розпочався Болонський процес, визначає наступні основні принципи функціонування університетів.

1. Університет є самостійною установою усередині суспільств із різною організацією, що є наслідком розходжень у географічній і історичній спадщині. Він створює, вивчає, оцінює і передає культуру за допомогою досліджень і навчання. Для задоволення потреб навколишнього світу його дослідницька і викладацька діяльність повинна бути морально й інтелектуально незалежною від будь-якої політичної й економічної влади.

2. Викладання і дослідницька робота в університетах повинні бути нероздільні для того, щоб навчання в них відповідало потребам, що змінюються, запитам суспільства і досягненням у науковому знанні.

3. Свобода в дослідницькій і викладацькій діяльності є основним принципом університетського життя. Керівні органи й університети, кожний у рамках своєї компетентності, повинні гарантувати дотримання цієї фундаментальної вимоги. Відкидаючи нетерпимість і будучи завжди відкритим для діалогу, університет є ідеальним місцем зустрічі викладачів, що здатні передавати свої знання і володіють необхідними засобами для їхнього удосконалювання за допомогою досліджень і інновацій, і студентів, що мають право, здатність і бажання збагатити свій розум цими знаннями.

4. Університет є хоронителем традицій європейського гуманізму. У здійсненні свого покликання він постійно прагне до досягнення універсального знання, перетинає географічні і політичні кордони і затверджує нагальну потребу взаємного пізнання і взаємодії різних культур.

Перші три принципи Хартії (та частково четвертий) повністю відповідають моделі Гумбольдта. Новим в четвертому принципі є *мобільність*, засобом

реалізації якої розглядають взаємний обмін інформацією і документацією, збільшення кількості спільних проектів для розвитку освіти, як основний елемент постійного прогресу знань [7:78].

Таким чином, можна зробити висновок, що **концепція фундаментальності для вищої освіти є системоутворюючою.**

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дуда Г. Введение к меморандуму Вильгельма фон Гумбольдта // Университетское управление: практика и анализ. – 1998. – №3.
2. Гумбольдт В. фон. О внутренней и внешней организации высших научных заведений в Берлине // Университетское управление: практика и анализ. – 1998. – №3.
3. Шнедельбах Г. Университет Гумбольдта // Логос. – 2002. – №5–6 (95).
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 р. №548-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми “Наука в університетах” на 2008–2012 роки»/
5. Згуровський М. Дослідницькі університети: шанс для Європи // Дзеркало тижня. – 2006. – №39 (618), 14–20 жовтня.
6. Велика Хартія Університетів (12 серпня 2002). – Болонья, 18 вересня 1988. – <http://www.magna-charta.org/magna.html> (9 серпня 2008)
7. Раков С.А. Формування математичних компетентностей учителя математики на основі дослідницького підходу у навчанні з використанням інформаційних технологій: Дис... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2005. – 516 с.